

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

Gondolatok oktatásról, olvasásról és tanulásról

A temerini betlehemes játék változatai

A pravoszláv szentkutak – vodicák – kutatása
a Vajdaságban

Jubileumok jegyében

1956-ról – a Vajdaságban

4

2006

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXVI. évfolyam, 2006., 4. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Németh Ferenc

A szerkesztőbizottság tagjai:

Fábri Miklós

Fehér Kálmán

Kartag-Ódri Ágnes

Ózer Ágnes

Papp Árpád

Kéziratgondozó:

Simon Teodóra

Kecskés Mária

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

Kottagrafika:

Bordás Szilárd

E számunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és az Illyés Közalapítvány

TARTALOM

	<i>Más szóval</i>	
Gobby Fehér Gyula	Gondolatok oktatásról, olvasásról és tanulásról	5
	<i>Műhely</i>	
Csorba Béla	A temerini betlehemes játék változatai	22
Silling István	A pravoszláv szentkutak – vodicák – kutatása a Vajdaságban	42
	<i>Jelen és múlt</i>	
Csáky S. Piroska	Jubileumok jegyében	50
Fekete J. József	Nem „nemzedék”, de korosztály	55
	<i>Visszapillantás</i>	
Hercenberger Sándor	Színházi emlékeimből	67
	<i>Szemle</i>	
Szeli István	Töke Istvánról, egy kötet ürügyén.	77
Bálint István	A feláldozott Montenegró	80
Szalma József	A jogdogmatika kérdéséről	84
	<i>Dokumentumok</i>	
Bordás Győző	1956-ról – a Vajdaságban.	88
Németh Ferenc	Az ’56-os újvidéki tanácskozás képekben	94
	A Létünk ’56-os számáról.	97

Gobby Fehér Gyula

GONDOLATOK OKTATÁSRÓL, OLVASÁSRÓL ÉS TANULÁSRÓL

VILÁGBA KÉSZÜLŐ DIPLOMÁSAINK

Minden újabb felmérés azt mutatja, hogy egyetemistáink egyre növekvő száma készül külföldre. Már nem az a céljuk, hogy érvényesüljenek társadalmunkban. Egyrészt azért tanulnak, mert álláshoz úgysem jutnának, másrészt meg azért, hogy ha nekivágnak a nagyvilágnak, legyen mire hivatkozniuk álláskeresés közben. A megkérdezettek majdnem hetven százaléka közölte, hogy eszébe sem jut itt maradni, a legtöbben még mindig Németországba, Angliába és Franciaországba vágnak, de sokan készülnek Ausztráliába vagy Új-Zélandra is. A kanadai nagykövetség nyíltan válogat a végzősök között, még mindig szükségük van mezőgazdászokra, erdőmérnökökre, építészekre, és szinte korlátlan számban vesznek fel egészségügyi középiskolát befejezett nővéreket. Alapfeltétel a nyelvtudás, de senkitől sem kérnek tökéletes tudást, elég az alapfok, majd a helyszínen képezik tovább őket.

Az agyelszívás azelőtt is ismert jelenség volt. Amerika a világ minden tájáról összeszedi a legkiválóbb tudósokat, nem véletlenül, hiszen az ottani kutatások kapnak legtöbb pénzt a világon, s ha csak futólag áttekintjük a Nobel-díjasok névsorát, azt látjuk, hogy az Egyesült Államok egymaga fölveszi a versenyt az egész világgal. Európából jelenleg több mint százezer tudományos munkás, tanár és kutató dolgozik az Államokban. De legalább ennyi afrikai, dél-amerikai, indiai, kínai és japán tudós van mellettük. Olvasom Baranyi Lajos biológus valomását, aki szerint itthon nem is a pénzhiány a legrosszabb, hanem az állandó bizonytalanság, aztán meg az, hogy a politika még a szakmai kérdésekbe is beavatkozik, és a kishitűség és az egymás közti gáncsoskodás nem szűnik az intézményekben. Szerinte a hazai kollégák soha nem azt kérdezték, hogyan lehet elérni a célt, hanem arról beszéltek, miért nem lehet megvalósítani a terveket.

Nem Szerbia, egész Európa lemaradt az USA mögött, ami a kutatásokat és a fejlesztéseket illeti. Az Egyesült Államok évente háromszázmilliárd dollárt költ erre a célra, az Európai Unió körülbelül százhetvenmilliárdot. Saját országunk adatai nevésegek ebben az összehasonlításban. Európában a nemzeti

elzárkózásnak még mindig hagyományai vannak, az erők tehát szétforgácsolódnak, a büdzsé nagy hányada megy improduktív fedezésére. Nálunk még ettől is rosszabb a helyzet, a költségek legnagyobb tétele a fizetésekre szánt pénz, az épületek eltartása áll a második helyen, az úgynevezett programrész, tehát a projektumokra szánt pénz utolsó helyen kullog.

Minél szegényebb egy ország, minél kevesebbet költ kutatásfejlesztésre, minél kisebb a tudás alapú iparbázisa, annál inkább ki van téve az agyelszívás hatásának. Védekeztek ez ellen a kisebb országok, például a valamikori Német Demokratikus Köztársaság büntette azok családját, akik külföldre távoztak, Románia meg egyenesen pénzt kért a kivándorlók fejéért, meg volt a kvóta, mondjuk egy orvos százezer márka volt, egy filozófus tízezer márka, a villamosmérnökök kerültek legtöbbe, értük kettőszázezer márkát kértek. Semmilyen intézkedéssel nem tudták meggátolni az egyetemet végzettek kivándorlását. Mikor összeomlott a Szovjetunió, egy év alatt húszezer tudós kapott tartós munkavállalási engedélyt külföldön. A leginkább keresettek a matematikusok, a fizikusok, a biológusok és az orosz számítógépes szakemberek voltak. A moszkvai Munkaügyi Minisztérium felmérése szerint egy-egy ilyen magasan képzett diplomás elvesztése legalább háromszázezer dollár veszteséget jelentett az országnak.

Szerintem nem az a baj, hogy a fiatalok világot akarnak látni. Mióta világ a világ, a fiatalok mindig kalandra vágytak, elvagyódtak, új ismereteket akartak szerezni. Az volna természetes, hogy minden ország ösztöndíjasainak egy része külföldön tanulna. Az volna természetes, hogy aki a nagyvilágban hasznos tapasztalatokra tett szert, az hazajöjjön e tapasztalatokat másoknak átadni. Az volna a természetes, hogy ma, mikor a föld bármely pontján tartózkodva azonnal beszélhetünk a kollégákkal, tanácskozhatunk velük, együttműködhetünk, közös kutatást végezhetünk, túlságosan ne is kívánjon senki elvándorolni, hiszen összefoghat bármelyik tudóssal, ha megtalálják közös céljaikat. Tehát nem a körforgás, a tapasztalatszerzés, a többévi külföldi kutatások okozzák a bajt, nálunk az a baj, hogy nem vagyunk képesek munkát adni a saját diplomásainknak sem. Tudatosan azért taníttatunk ki embereket, hogy azok azonnal eltávozzanak külföldre. Az a baj, hogy aki állást kap, az sem képes megélni a fizetéséből. Aki itthon marad, belekerül a szegénység ketrecébe. Aki itthon marad, az lemarad a világ folyásától, az újdonságokról csak utólag értesül, kutatási területe konzervatív, körülményei sajnálatosak, környezete ellene fordul. Mit várhatunk akkor ezektől a fiataloktól mást, mint elvagyódást.

Mégis reménykedem, hogy a globalizáció korában a múlt századi agyelszívás folyamata lelassul, legalábbis megváltozik. Példák mutatják, Amerikának is kifizetődőbb, hogy egyes kutatásai színhelyét áttegye a fejlődő országokba. Informatikai és számítógépes kutatásokat folytatnak például Indiában, ahol sokkal olcsóbb munkaerő áll rendelkezésükre. Más fejlesztési területek is kikerül-

hetnek az Egyesült Államokból. Tovább szerveződhet az egyetemisták cseréje, fejlődhet az intézmények együttműködése, a világháló lehetővé teszi az egyidejű szimultán kutatást sokaknak. Talán országunk helyzete is jobbra fordul. Különben a romlás a folyamatos előregedés tüneteivel együtt sújt bennünket.

NEMCSAK GÓZZEL TELE A FEJÜNK

Olvasom a német újságokban, hogy a fővárosi egyetemen megalakult egy kutatócsoport, amely azt kívánja megállapítani, mennyi tudás fér az ember fejébe. Lehet, hogy ez a célkitűzés kissé nevetséges valaki szemében, de a professzorok szerint az emberi agy teljesítőképesége véges, ezért szükséges megkeresni a határát. Magam is szkeptikus vagyok, ami a végeredményt illeti. A tapasztalat arra tanít bennünket, hogy minden ember sajátos tulajdonságokkal rendelkezik, egyik erről tud többet, a másik meg amarról, s maga az emberiség éppen azért fejlődik, mert ezt a sokféle ismeretet az emberek összeadják, megosztják egymással, informálják egymást.

Nem a németek az elsők, akik gyanítani kezdték, hogy valamiképpen vigyázni kellene az emberi agyra. Gondoljunk csak rá, hányfajta magyar népi szólásmondás utal a fejünk állapotára. Elsül a feje, mondjuk arra, aki túlságosan okosnak hiszi magát. Teli gózzal a feje, mondjuk arra, aki kissé sokat ivott, meg arra is, aki beképzeli magát. Fő a feje, aki gondban van. Üres a feje, aki együgyű vagy lele. Igen ám, de míg azelőtt főleg azzal törődtek, miképpen lehet megtölteni az emberek fejét, vagyis hát az volt a gond, hogy sokak éltek tudás és ismeretek nélkül, ma megfordult a helyzet, az a baj, hogy az emberek túl sok információt kapnak. Olyan tömegben halljuk, olvassuk, nézzük, habzsoljuk az információkat, hogy képtelenek vagyunk megjegyezni őket. A legtöbb ember nem tudja többé kiválogatni a számára fontos híreket a mellékesek közül, nem tud saját érdekében rangsort felállítani a tények között, azt sem tudja, hol áll a feje. Egyik kedvenc íróm, a lengyel Stanislaw Lem, a világhírű tudfantik írója mondta húsz évvel ezelőtt, hogy „halálra vagyunk informálva”. Márpedig ő aztán tudta, mert megírta az emberi tudás összességéről szóló könyvét, amelyet villámgyorsan lefordítottak harmincvalahány nyelvre. Közben rájött, hogy ma senki sem képes röviden összefoglalni az emberi tudást. Hát még ha nem is a tudásról, hanem a mindenféle formában felénk ömlő információ zuhatagáról van szó. Lem szerint egyre kevesebb dolgot vagyunk képesek megjegyezni, mert olyan sok kacattal töltjük meg a fejünket, hogy ott már nincs hely a fontos dolgok számára sem. Hasonló véleményt írt meg Günther Anders német filozófus 1953-ban megjelent művében, *Az emberiség antikvitása* (magyarul talán előregedése) című összegezésében, amelynek keserűsége talán csak Swift keserűségéhez hasonlítható. Anders azt állítja, hogy amióta az információk úgy érkeznek a lakásba, mint a víz a csapon, azóta árnyképek és képzelgések ural-

kodnak az emberek többségén, ebből kifolyólag akinek a kezében van a főcsap, tehát a rádió- és tévéállomások ura, az parancsol a társadalomnak is. Utána sokan írtak bírálatot a televízió jelenségéről, hogy csak két amerikait, Kaplant és Neil Postmant említsem. Ez utóbbi könyvének címe is jellemző: Halálra szórazzuk magunkat, állítja már a címben. Arról ír, hogy a tévéműsor által teljesen használhatatlan információkat kapunk, ezek úgy szaladnak rajtunk keresztül, mint a hashajtó, másnapra el is felejtünk mindent, amit a fejünkbe öntöttek, csak éppen elfelejtjük közben gondolkodásra használni az agyunkat.

Mikor megalakultak az első rádióállomások, akkor mindenki csak egy műsort hallgathatott. Aztán hozzászoktak az emberek, hogy vannak helyi, körzeti, állami, vallási, oktató aztán kereskedelmi, azaz reklámadók. Minden hallgató válogathat. Hasonlóképpen fejlődött a televízió is. Emlékszem, mikor megvettem az első műholdas tányért, napokig keresgéltem rajta, úgy lenyűgözött a nyolcvan német nyelvű, huszonhárom arab nyelvű, tizenegy francia meg a többi adó műsorválasztékának gazdagsága. Ma Újvidéken a városi kábelszolgáltató hatvankét programot kínál, közülük huszonhárom a szerbhorvát nyelv valamelyik variánsán beszél. Mellette megjelent az internet, amely hozzáférhetővé teszi a világ szinte valamennyi rádió- és tévéműsorát, az újságokat, meg persze a saját működése által kifejlesztett információs és művészeti honlapjait is. Az ember kíváncsi, mindent szeretne tudni, összeviszza kapcsol, teli a feje selejtes hírekkel, hírekről szóló hírekkel, másolatokkal, hírklónokkal, szeméttel. A hírszolgáltató akadályozza meg, hogy értesüljön a világot mozgó titkokról.

Nem is csoda, hogy a németek szeretnék kikísérletezni, mennyi az az optimum, amit érdemes tudni. Milyen ismeretanyag kell ahhoz, hogy az ember fel tudja találni magát a jelen üzleti vagy mondjuk politikai világában. A túl sok információ éppen úgy akadályozza az embert a helyes döntésben, mint a túl kevés. Az ember fél napig tömi a fejét, aztán fél napig azon igyekszik, hogy elfelejtse a sok marhaságot. Kiderül, annál okosabb leszel, minél kevesebb értelmetlen dolgot tanultál meg. A múltkor a *Financial Times* arról írt, hogy a menedzserek állandó stresszben élnek, úgy viselkednek, mintha a harctéren lennének, mert sohasem tudják, hogy a megfelelő információkat szerezték-e meg. Szerintem azért is, mert biztosan tudják, hogy a hírpiac álhírekkel is kereskedik. Ha a hírszolgáltató maga sem jut lényeges adatokhoz, ontja magából az álhíreket, szépíti és köríti és duzzasztja a semmiről szóló híreit, mert ahogy Günther Anders írja, a csapból áradnia kell a víznek, ha elfordítja a fogyasztó, vagyis a rádióból, tévéből áradnia kell a híreknek akkor is, ha éppen semmi nem történt a világban. Arra viszont, hogy az emberi agy mire képes, szerintem még a berliniek sem fognak sokáig rájönni. A szólás is azt mondja: Nem lehet minden fejet egy kalap alá vonni.

UNOKÁINK NYELVE

Olvasom egy magyar folyóirat internetes kiadásában két jeles irodalomtudós cikkét, és csodálkozva észlelem, hogy milyen pesszimizták mindketten. Azt jósolják, hogy a világháló hatására idővel elveszik a magyar irodalom, sőt egyikük szerint a magyar nyelv is kipusztul majdan. Nem vagyok Herder, nem vagyok képes nemzetek és nyelvek jövőjét megmondani, de nem hiszek a vész illetően veszedelmes voltában. Azt magam is észleltem saját tévés munkámban, hogy az angol nyelv vált a tudományos világ közös nyelvévé. Vannak a világon olyanok, akik ezt nem hajlandók elismerni. Mondjuk, a franciák a mai napig küzdenek érte, hogy a diplomácia nyelve a francia legyen. Mondjuk, a németek ma is rengeteg pénzt áldoznak azért, hogy az európai kisnemzetek fiait a németre szoktassák, nem sajnálják az ösztöndíjat, nyelvtintezeteket alapítanak, német nyelvű iskolákat nyitnak a kontinens szinte minden államában. Mondjuk, a spanyolok is mindent megtesznek saját nyelvük terjesztéséért. De azért a német és a francia tudósok találkozóin is főleg angolul folyik a vita, s ha valaki azt szeretné, hogy tudós eredményeiről még a kínaiak meg a japánok is tudomást szerezzenek, okosan teszi, ha legalább az összefoglalót lefordíttatja angolra. Talán helyes is, hogy legyen egy lingua franca a világon, annak megléte még nem tekinthető támadásnak a többi nyelv ellen.

Viszont ha a magyar nyelvre, legalábbis jelenleg, nem is vonatkoztatható a végveszedelem, a nyelvészek napjainkban egyre intenzívebben figyelik az úgynevezett kisnyelvek sorsát. A szakemberek nyilvántartása szerint ma 6800 nyelv él. Két matematikus, a Cornell Egyetem két tudósa számtani modellt dolgozott ki arról, milyen körülmények között, milyen számarányok szerint pusztulnak ki a nyelvek. A folyamat dinamikáját vizsgálják, meg persze azt is, menthető-e egy nyelv valamiképpen. Megállapították, hogy száz év alatt a jelenleg még használt nyelvek mintegy harmada hal majd ki, és már most hozzá kell látni, hogy az emberi hagyomány megőrzése érdekében a kicsi nyelveket digitális hordozókra rögzítsék. Annak érdekében, hogy megmentsek a feledéstől hanganyagukat, szókincsüket, nyelvtani rendszerüket. A németországi Max-Planck Intézet pszicholingvisztikával foglalkozó szakemberei létrehozta egy internetes szövetséget a kommunikációs érdekvédelemért. A Dokumentation bedrohter Sprachen a veszélyeztetett nyelvekről gyűjt adatokat, videokazettákra veszi a képanyagot, fotókat tárol, szöveges adatbázisokat készít, menti, ami menthető. A kölni egyetem nyelvtudományi intézetének keretében is létrejött egy társaság, amely megkísérli életben tartani a haldokló nyelveket. Ők tanítani kezdik a kiválasztott nyelveket, újságokat pénzelnek ezeken a nyelveken, valamiképpen nyilvánossá és tudatossá szeretnék tenni a haldoklás folyamatát, hátha a társadalom figyelme tovább éltet egyes nyelveket. Valamikor úgy tartották, hogy az a nyelv, amelyet mindössze körülbelül tízezer ember beszél,

csak akkor életképes, ha nincs beágyazva valamely nagyobb közösség kebelébe. Tehát, ha magános törzsek nyelvéről van szó. Ma sokan féltik a dél-amerikai indiánok kecsua nyelvét, pedig azt még mindig több mint tizenkétfélmillió ember használja. Csakhogy érvényesülni nem lehet vele, ők tizenkétfélmillióan spanyol és portugál hivatalos nyelvű államban élnek, s ha tanulni akarnak, ha érvényesülni akarnak, bizony le kell mondaniuk anyanyelvükről, különben kutyába se veszik őket.

A kisebbségek háttérbe szorítása ismerős lehet a mi környékünkön is. A hivatalos adminisztráció, az oktatás kötelező nyelve és a társadalmi érvényesülés határozza meg a fiatal nemzedékek nyelvét. A rangsort már a családokon belül is megérik a gyerekek, a társadalom pedig világos helyzetet teremt, mikor a nyilvános életben használatos nyelvről döntést hoz. Amíg olyan tömeg véd egy nyelvet, mint a kecsuát beszélők tömege, addig van rá remény, hogy az megmarad, van rá remény, hogy kivívja a hivatalos nyelvhasználat jogát. De ha tipikus kisebbségi szorultságban él egy nyelvi közösség, nagyon tudatos figyelemre, az anyanyelv nagy szeretetére, a családok folyamatos munkájára van szükség, hogy a fiatal és érvényesülni vágyó emberek ne váltsanak nyelvet. A két- vagy többnyelvűség csak akkor előny, ha mindegyik nyelvnek életes funkciója van. Akkor hasznos, ha társadalmi megbecsülés jár érte, vagyis elismerik annak helyességét, amit apáink úgy mondtak, „több nyelv, több ember”. Az én apám villanszerelő volt, nemcsak magyarul, hanem németül és szerbül is megtanult a kuncsaftok miatt. A bácskai városokban a mesterek mindegyike többnyelvű volt, és büszke volt a tudására. Ma sokak szemében szegény más nyelven beszélni. Nem is keresik ezt a tudást, meg sem fizetik sehol. Közép-Európa népei egyre inkább egynyelvűvé válnak, s nyelveik sorsa alighanem közös lesz. Napjainkban a globalizálódás növekvő mobilitása, az egységesedő média, az általánosan elfogadott lingua franca támogatja a kis nyelvek ellen irányuló trendet. Csakhogy ez nem jelenti sem a magyar, sem más, hasonló nagyságrendű nyelvek halálát, csak azt jelenti, jobban oda kell figyelnünk nyelvünk tisztaságára, nyilvános használatára, írásbeliségünk megismerésére, hagyományaink továbbadására. Azt a szépséget, azt az élvezetet, amelyet saját anyanyelvünk ad, mástól nem kapjuk meg. Még akkor sem, ha őszintén örülünk az asztalunkon heverő újévi üdvözlések többnyelvű tarkaságának. Még akkor sem, ha unokáink közül néhányan már angolul, franciául, esetleg hollandusul írtak a történelem végtelen kegyelme folytán.

A BILLENTYŰZET MAGÁNYOS HARCOSAI

Az unokáim hangos lármával érkeznek, aztán bevonulnak abba a két szobába, ahol a számítógépem van, meg ahol a kis tévékészülék áll. A kistévére rákapcsolják a Play Station nevű kispépet, mindkét szerkentyűbe belökik az éppen aktuális lemezt, és megkezdődik a játék. Attól kezdve csak zavarom kö-

reiket, ha érdeklődni merek róla, mi újság az iskolában, vagy hogy mit tanult a kisebbik az oviban. Legyintenek, morognak, hagynom kell őket, magányos harcosokká váltak a billentyűzeten, rémalakokkal küzdenek, sárkányokkal, vademberekkel, kísértetekkel, olyan szörnyűségekkel, hogy a legszívesebben oda se néznék, ha nem érdekelne, mi játszódik le bennük, amíg tart ez a harc. Már nem is magyarul mondják, a legtöbb játék angolul folyik, ez a *game*. Az anyjuk pedagógus, ha ő hagyja, hogy órákig játsszanak, nekem is bele kellene nyugodnom, de hát szeretem őket, félttem őket, azon tusakodom, nem romlik-e lelki életük, nem csökken-e az igazi világ iránti érdeklődésük, ha ez így folyik tovább.

Nagy divat a számítógépes játék. Minden ismerősöm gyermeke játszik. Néhányan csak azért vásároltak PC-t, hogy ne maradjon le a többitől a gyerek. Úgy tekintik, ez a szint csak bevezető a PC használatához, majd később, mármint ha beérik a feje lágya, a gyerek komolyabb dolgokra is használja a gépet. Biztosan így lesz, de ha a tévéből ömlő erőszak látványától óvtuk a gyerekeket, most miért adjuk kezükbe a billentyűzetet, ha a monitorokról csorog a vér, ha a játékok többségében gondolkodás nélkül, azonnal le kell lőni az ellenséget, sőt némely *game* szabályai szerint nem is löfegyver van a játékos kezében, hanem kard vagy kés, szó szerint szétdarabolják az ellenfeleket. Ha a tévében több állomás kiírja, hogy nem ajánlja a műsoron levő filmet tizenkét éven aluliaknak, akkor a PC-játékoknál miért nincs korhatár?

A múltkor olvastam egy német pszichológus véleményét erről. Ő azt állította, hogy a játék csökkenti a gyermek valóságérzékét, mert a veszélyt veszélytelennek ábrázolja, a halált a játékos átéli a játékban, következmény nélküliek a vérengzései, tehát a gyerek közönyössé és felszínessé válik. Szerinte nem véletlen, hogy egyre fiatalabb korosztályok játszanak a PC-n, és a valóságban is egyre fiatalabbak az erőszakos bűncselekmények elkövetői. Ugyanakkor olvasom egy angol szoftveres elmélkedését, aki viszont meg van győződve róla, hogy a játékok valójában csupán játékok, másra nem is szolgálnak, minthogy csökkentsek a fiatalok bűnözését, hiszen elszórakoztatják a gyerekeket, lekötik energiájukat, a játékosok kiélik agresszív ösztöneiket ezekben a vizuális élményekben. Akkor most melyiküknek higgyek?

Európában érvényes a Páneurópai Játék Információ korhatár- és jelképrendszere, amely cenzúrázza a PC-játékokat. Nálunk ilyesmi nincs. Semmilyen törvény nem szabályozza őket, és a hivatalok közül, tudtommal, senki nem is illetékes ebben az ügyben. A lemezek többsége kalózlemez, törvénytelen körülmények között készítették, a fene sem törődik vele, hogy milyen hatást gyakorol a játékosra, az a cél, minél többet eladjanak belőle.

Néha beülök az unokáim közé, megpróbálok velük együtt végigjátszani egy-egy *gamet*, hadd lássam, mit élnek át. Az az igazság, hogy én egyhamar megunom a dolgot. Lassúbb és ügyetlenebb vagyok, mint a gyerekek, de hát ez

nem is csoda, frissek még és jók a reflexeik. De számomra gyorsan fárasztóvá válik, hogy vég nélkül irtsam, lőjem, verjem, pusztítsam a felém nyomuló, sarak mögül kiugró, tatógó szörnyetegek seregét. Ilyenkor nevetnek az unokák, és végre sikerül őket elcsalogatnom a PC mellől, hogy az ölembe telepedjenek, és felolvassak nekik a jó öreg Benedek Elek apó gyönyörű meséiből. Azokban is vannak sárkányok, boszorkányok, kettévágott, majd gyógyítófűvel feltámasztott királyfiak, szóval korabeli rémségek. Úgy látszik, az emberi képzeletnek szüksége van rémekre is, hogy fölkészüljön a való életben előkerülő gondokra és bajokra. Valamikor a hétfejű sárkány volt a legszörnyűbb ellenfél, ma a folyton újabb és újabb fegyverekkel felszerelt robot az.

Van azonban olyan *game* is, amelyet irigylek az unokáimtól. Vannak építő- és vannak úgynevezett társadalmi játékok, amelyektől munkára serkentőbbet aligha lehet elképzelni. Ezeket is szívesen játsszák a gyerekek. Az egyikben egy állatkertet alakít ki a játékos, gondoskodik az állatokról, sőt szaporítja, és más állatkerteknek eladhatja őket. Arra is vigyáznia kell, hogy gazdaságos legyen a vállalat, meg arra is, hogy megfelelő élelmet megfelelő időben kapjon minden állat, különben elpusztul. Másik kedvencem a Játékpark című *game*. Ott a játékos maga építi a játékokat, amelyekkel szórakozik, aztán elhelyezi őket a saját maga tervezte játszótérén, és belépőjegyet fizettet az ajtónál tolongó vevőkkel. Kétségtelenül kreatív, csupa hasznos tudnivalót közvetítő játék ez. Talán nem olyan izgalmas a gyerek számára, mint a lövöldözős, de úgy látom, többször elővehető, mint a primitívebb gyilkolászásról szóló.

Végeredményben mégiscsak hasznos lesz a PC. Ha megfelelő segítséggel túl tud lépni a gyerek a napi három-négy órát lövöldözős rabságban töltött fázison, kinyílik előtte az alkotó játékok végtelen sora, s utánuk már az írás és számolás meg a rajzolás alkotó munkája következik. A személyi számítógép olyan eszköz lesz a kezében, amely napi tevékenységében hathatósan segíti.

KÖNNYEN, GYORSAN VAGY SEHOGYAN

Tanuljunk könnyen, gyorsan idegen nyelveket! Ez volt valamikor a nyelvtanuláshoz szükséges könyvek felcíme. Olyan vidám és olyan optimista, mintha megtanulni egy másik nyelvet a világ legparányibb erőfeszítése lenne. Pehelysúlyú dolog. Röpké villanás. Voltak és vannak is még ilyen hirdetések. Egy hét Oxfordban, és Ön angol úrként tér haza! Most is így hirdeti egy nyelviskola magát. Tulajdonképpen nem is kerül sokba az út, háromszázötven eurót még összekapar valamiképpen a nyelvtudásra vágyakozó középréteghez tartozó ember, de aki elhiszi, hogy az angol nyelvet képes megtanulni egy hét alatt, az meg is érdemli, hogy kizsebeljék. Sajnos, meg kell súgnom az igazat: száz-egynéhány szót, tizenvalahány kifejezést be lehet biflázni egy hét alatt, de megtanulni a nyelvet, azt nem lehet.

Most nem a nyelvtanfolyamok kellő hosszáról akarok beszélni, arról szeretnék mondani valamit, hogy nálunk nagyon kevesen tudnak nyelveket. Meg arról, hogy ez nem is érdekli az embereket. Olyan véleményt is hallottam, amely szerint tiszta szerencse, hogy az iskoláinkban rossz módszerekkel tanítják az idegen nyelveket, mert ha a diákok valóban tudtak volna németül, angolul vagy franciául, sokkal tömegesebb lett volna a fiatalok elvándorlása, még kevesebb fiatal szakember marad az országban, mint amennyien maradtak. Arról szeretnék még beszélni, hogy a közhangulat a másság ellen fordított rengeteg embert, márpedig ha a másságot, az idegent gyűlölni kell, akkor nemhogy a nyelvét felesleges megtanulni, hanem még meg is kell nyakalni, aki esetleg számunkra érthetetlen nyelven karattyol. Minden felmérés szerint az utolsó helyek egyikén kullogunk Európában, ami az idegennyelvtudást illeti. Annak ellenére, hogy az ország valamivel több mint egyharmada nem szerb anyanyelvű, a többség hatvan százaléka egy kukkot sem tud saját nyelvén kívül. A nyelvtudósok ezen még mosolyognak is, mert tudják, hogy aki csak egy nyelven beszél, a legtöbb esetben azt sem igyekszik tisztelni, tanulni, javítani, mert nincs semmilyen összehasonlítási alapja, a mindennapi alaphasználton kívül egyszerűen nem érdekli a nyelv. Mit mutat ez a tény? Azt mutatja, hogy az emberek többsége nem tudja, a nyelv az egymás közti kommunikációt jelenti, az egymás közti helyes kommunikáció az egymás közti viszonyokat jellemzi, s az egymás közti jó viszonyok teszik lehetővé a gazdasági fejlődést, a társadalmi biztonságot, a jó hangulatot. Vagyis a nyelv teszi lehetővé, hogy boldogabban éljen az ember. Nyelvi tudatlanságunk hozzájárul társadalmunk zártságához, a téves döntésekhez, lassú, de biztos lemaradásunkhoz.

Szeretném felhívni a figyelmüket: a nyelvtudás nem azonos az iskolában megszerzett bizonyítvánnyal, még a nyelvi tanfolyamok elvégzése után kapott diplomával sem. Néha ezeket a dolgokat összekeverjük. Én magam az iskolában tíz évig tanultam németül. Otthon már német könyveket olvastam, igaz, hogy főleg krimiket meg viccantológiákat, de mégis olvastam, aztán Berlinben jöttem rá, hogy mindez nem elég. Helyesen tudtam alkalmazni az igeidőket, ragozni is megtanultam, de engem tíz évig főleg nyelvtanra oktattak, azt nem sajátítottam el, hogyan alkossak magam is mondatokat, miként fejezzem ki magam egy német boltban. Azt a neveléséges helyzetet éltem át, hogy ha elmentem este a színházba, nagyrészt megértettem a szépen beszélő színészeket, de ha eltévedtem az utcán, ami többször is megtörtént velem, mert nagyon szeretek sétálni, egy idegen várost sétálva lehet legjobban megismerni, akkor többen is kézzel-lábbal mutogatták, merre kell mennem, hogy visszaérjek a hotelembe. Viszont van egy ismerősöm, aki nyolc évig dolgozott az akkori Nyugat-Németországban. Ő ott tanulta a nyelvet munka közben. Jól fizetett állása volt, konfliktusokba nem keveredett, összejárt néhány német barátjával, tehát aktívan használta a nyelvet. Itthon egy középvizsgát sem tudott letenni, mikor szüksége volt a bizonyítvány-

ra. Nálunk annyira nyelvtanra összpontosító a nyelvvizsga, hogy hiába tudott ő olyan mértékben németül, amilyenre szüksége volt mindennapos gyakorlatában, ezt az itteni tanárok nem becsülték.

Saját tapasztalatom mellett meg kellett tapasztalnom lányaim, majd unokáim gyakorlatát is. Bizton állíthatom, hogy az iskolai nyelvoktatás nem működik jól a cél érdekében. Szinte hihetetlen, hogy nyolc- vagy tízévi nyelvtanulás után ilyen siralmas az eredmény. Aki nálunk valóban megtanul németül vagy angolul, az csupán saját akaratának köszönheti tudását. Azok a diákok, és bizony nincsenek kevesen, akik már most arra készülnek, hogy diplomálás után külföldön helyezkednek munkába, mind különóra járnak, a szegényebbe a munkásegyetemeneken végzi a tanfolyamokat, hogy majd annak idején eleget tehessen külföldi munkaadója elvárásainak. Különben ma hivatalosan nem lehet diplomát kapni nyelvtudás nélkül. Ez olyan képesítési követelmény, amelynek egyetemeink formálisan eleget is tesznek. A gyakorlat bizonyítja, hogy csupán formálisan. A fiatalok vizsgakönyveiben szerepel a nyelvvizsga, de ha maguk nem tesznek saját érdekükben külön erőfeszítést, akkor nem sokra mennek vele.

Még rosszabb a helyzet az országban beszélt nyelvek tanításával. Legtöbb helyen megszüntették az úgynevezett környezetnyelv oktatását, de ami még rosszabb, a különböző nyelvi közösségek között is megszüntek a természetes kapcsolatok. Általános elidegenedés következett be. Valamikor azt panaszoltuk, hogy kevés az olyan közhivatalnok, a postán, az egészségügyben, a rendőrségen, a vasútnál kevés az olyan ember, aki az ügyfelekkel, páciensekkel, kuncsaftokkal és utasokkal beszélni tud azok nyelvén. Ma nem panaszkodunk, mert nem volna értelme. Ma egyáltalán nincsenek ilyen emberek. Vannak szónoklatok a toleranciáról, de bizony tolerancia nincs. A két világháború közt ki volt írva a falra: Govori državnim jezikom! Ma nincs kiírva sehol, csak éppen nem szól hozzád senki, ha nem a többség nyelvén szólalsz meg. Nem tudom, hogyan akarunk a soknyelvű Európa részévé válni, ha senkivel nem akarunk szót érteni.

AZ OLVASÁSRA NEVELÉS

Panaszkodik egy tanító bácsi, hogy az elsősöket egyre nehezebb olvasásra tanítani. Szerinte ez a bolondul gyorsuló világ az oka a bajnak, a gyerekek egész álló nap a televíziót bámulják, akik nem bámulják, azok a számítógépen játszanak, akik meg azon se játszanak, azok olyan szociális körülmények között élnek, hogy eleve lemaradnak a többiek mögött. Magam is részese vagyok az olvasásra nevelésnek. Nem arra gondolok, hogy írásaimmal nevelék magamnak és az irodalomnak olvasókat. Valódi oktatásra gondolok, mert saját unokámat tanítom mostanában olvasni. Miki másodikos, és hetente kétszer

vagyok ügyeletes mellette, mikor az édesanyja olyan váltásban dolgozik, hogy nem lehet otthon. Olyankor én nézem át a házi feladatokat, én ellenőrzöm, számolt-e, írt-e, olvasott-e a gyerek. Mondhatom, nem értek egyet a tanító bácsival, pont a fordítottját látom ugyanannak a helyzetnek. Szerintem az a baj, hogy az iskolai tanterv túlságosan elhúzza az olvasásra oktatás idejét. Abban igazat adok a most is gyakorló tanító ismerősömnek, hogy a mai gyerekek mások, mint mi voltunk. Igaz, hogy a tévézés, a számítógépes játékok folyamatos használata megváltoztatja őket. Szerintem gyorsabbá teszi reakcióikat, kissé idegesebbé tesz minden gyermeket. Csakhogy erre nem jó válasz az olvasás begyakorlásának időbeli megnyújtása. Szerintem az a gyermek, aki nem tanul meg másodikos korában folyékonyan olvasni, nem tanulja meg értelmezni az elolvasott szöveget, az bizony később lemarad a tanulásban. Fennáll a veszélye, hogy úgynevezett funkcionális analfabéta marad, vagyis hivatalosan tud majd olvasni, a mai iskolarendszer olyan, hogy meg sem buktatják, hanem egyre magasabb osztályokba jut, de lényegében soha életében nem szereti meg a tanulást, örökös hátránnyal küzd az osztálytársaival szemben. Lehet, hogy régimódi vagyok, hiszek benne, hogy egész oktatási rendszerünknek az olvasás elsajátítása az alfája és ómegája. Aki nem olvas, vagy nem érti a szöveget, amit olvas, képtelen lesz szakmájának tartós elsajátítására. Képtelen lesz arra, amit a mai világ megkövetel minden szakembertől, vagyis nem lesz rá képes, hogy folyton újítson, holtig tanuljon, mint a ma is érvényes magyar szólásmondás papja. Ma minden abcéskönyv arra épít, hogy képekkel okítsa a gyereket, mert az nagyon modern. A gyerek almát lát a képen, azt kell mondania, hogy A. Ha lovat lát a képen, azt kell mondania, hogy L. Vagyis a kép szövegbeli magyarázatának az első hangját kell kimondania, és értelmeznie. Igen ám, de azonkívül, hogy vannak olyan betűk, amelyek mellé nem lehet ilyen egyszerű képet állítani, nagyon sok fogalmat nem is lehet ezekkel a kicsi képekkel illusztrálni. Nemcsak az a probléma, hogy nincs olyan tárgy, amelynek képét látva a dupla W vagy az LY jut az ember eszébe, hanem az is, hogy eleve lemondunk a szavak egy részéről. Hogy mutatod meg, milyen a jóság? A barátság, a szeretet? Az ilyenfajta olvasásra nevelésből kimaradnak a cselekedetek is. A képecskék mozdulatlanok. Például egy kislány van a képen, a gyerekek önkéntelenül az jut eszébe, hogy K. Kislány, hiszen erre tanították. Közben ezen már túljutott, a kép magyarázata az, hogy ÍR. Vagyis a kislány ír. De hát a gyerek csak követte azt az értelmezési szokást, amit beleneveltek. Rossz értelemben technikaközpontúak az ilyen könyvek, mert csak betűsorokat, néha értelmetlen szótagokat olvastatnak az elsősökkel. Ha valaki értelmetlen szótagokat olvas, képtelen lesz értelmezni a felolvasott hangokat. Attól félek, mire a gyerek eljut az egyszerűbb szövegek olvasásáig, már leszokik arról, hogy értelemmel kövesse, amit felolvasott. Marad a primitívebb szinten, vagyis megelégszik azzal, hogy a szavakat hibátlanul kimondja, de nem igyekszik azok tartalmát, mondanivalóját, összefüggéseit ke-

resni. Nagyon érdekes, amit nemrégiben olvastam egy pedagógiai folyóiratban. Az egyik szaktanár úgy véli, hogy túlságosan siettetjük a gyerekeket, minden tanító azt szeretné, ha tanulói már az első félév végén képesek volnának az önálló olvasásra, pedig szerinte csak a negyedik osztály végén követelmény az értő olvasás kialakulása. Tehát szerinte az a megoldás, hogy még lassabban tanítsuk erre a tanulókat. Nos, szerintem ez téves fölfogás. Meggyőződésem, hogy a gyerekek unják ezt a hónapokra elnyúló, szinte öncélú kínlódást. Éppen azért, mert gyorsabb felfogásúak, mint mi voltunk valamikor. Éppen azért, mert otthonról másfajta tudással érkeznek, mint mi valamikor. A televízió és a számítógépek már sok mindenre megtanították őket.

A másik baj az, hogy túl sok az olyan szöveg az olvasókönyvekben, ami semmiképp sem érinti meg őket. A gyerekek érzelmi szükségletét kielégítő szövegekre volna szükség, különben minek az a sok kínlódás a megfelelő olvasás elsajátítása érdekében. Ha nem olyan szöveget olvastatunk a tanulóval, ami választ ad a benne felmerülő kérdésekre, soha nem lesz sikerélménye, mikor végre átvágja magát egy-egy szövegen. A gyerek figyelmét legjobban az olyan történet köti le, amelyik szórakoztatja és felkelti a kíváncsiságát. Tehát arra van szükség, hogy ne érzelmileg semleges szövegek uralják a kezébe adott könyvet, mert akkor erőszakot teszünk rajta, ahelyett, hogy egyre fokoznánk a kedvét az olvasásra. A szövegek válogatása döntően befolyásolja a tanulók olvasási kedvét. Olyan olvasmányokra van szüksége, amelyek mozgásba hozzák képzeletét, fejlesztik intellektusát, eligazítják érzelmeiben, megbékítik vágyaival és félelmeivel, esetleg megoldásokat javasolnak kínzó problémáira. Tudom, hogy nehéz ilyen szövegeket találni. Legjobb megoldást még mindig a népmesék jelentenek, mert azok tesznek eleget a legtöbb követelménynek, hiszen az ember múltbeli tapasztalatait, hagyományait, tudását hordozzák magukban. A szerkesztők igyekeznek mai tartalmakat keresni, nehogy azzal vádolják őket, hogy nem elég modernek. Pedig inkább arra kellene törekedniük, hogy segítsenek a kezdő olvasónak, hogyan találja meg a helyét az életben, miképpen keresse, divatos szóval élve, identitását, saját útját. Szerintem csak az tanul meg olvasni, aki rájön, hogy az olvasás segít neki nemcsak az iskolában, hanem az életben is. Ez fontosabb minden más szempontnál, mikor a betűre tanítani kezdjük a gyereket.

MICSODA A FUNKCIONÁLIS ANALFABÉTA?

Mostanában egyre többet olvasok a funkcionális analfabéták elszaporodásáról. Nem tudom, ki találta ki ezt a szakkifejezést, de az én fülemben úgy hangzik, mint a káromkodás. Ha valami funkcionális, az működőképes kellene hogy legyen. Ha valaki analfabéta, az írástudatlan szegény. Legalábbis azt jelentette valamikor. Még emlékszem, hogy a második világháború után az új

hatalom plakátokat függesztett ki a faluban: Küzdj az analfabetizmus ellen! Akkoriban tanultam meg magam is olvasni, s egyik-másik plakáton az szerepelt: Halál a fasizmusra – Szabadság a népnek! Aztán meg másikon: Küzdj az analfabetizmus ellen! Valahogy megmaradt bennem, hogy ezek az izmusok nem jelentenek jót. Igaz, a plakátok akkor csupa küzdelemről szóltak. Volt a hirdetőoszlopon olyan is, hogy: Győzzük le a tbc-t! Sokat faggattam apámat, magyarázná meg nekem, mi a tbc, mi a fasizmus, mi az analfabéta, mi a kulák. Ezeket mind le kellett győzni akkoriban. Mint a hétfejű sárkányokat azokban a mesékben, amelyeket naphosszat olvasgattam. Az analfabétákat nyaggatták a faluban az aktivisták is, mert emlékszem, a szomszédasszonynak esti tanfolyamra kellett járnia, ahol írni-olvasni tanult, sokáig kissé gyanakodva néztem rá, vajon analfabéta-e még.

Ma meg arról olvasok: szaporodnak Szerbiában a funkcionális analfabéták. Nem elég szegényeknek, hogy nem tudnak se írni, se olvasni, még működnék is. Igen hatékonyak lehetnek, ha szaporodnak. Mert másutt meg arról olvasok, hogy baj van a szaporodással, egyre kevesebb gyermek születik. Na, ha a funkcionális analfabéták elegen lesznek, lehet, hogy ők szaporodni fognak.

De nemcsak nálunk jelentkeztek az emlegetett funkcionálisok. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár egyik kutatója, Nagy Attila ír arról, hogy Magyarországon is hasonló a helyzet. A magyar gyerekek egyharmada funkcionális analfabéta, ami azt jelenti, hogy nem tudja összeolvasni a betűket, vagy ha össze is olvassa, nem képes megérteni a szöveget. Egyszerűbben szólva, ezek az emberek nem fognak olvasni semmit az égvilágon. Se a mesét a hétfejű sárkányról, se az újságokat, és ami létükben fenyegeti őket, még a legszükségesebb tanulnivalókat se fogják tudni elolvasni, ami azt jelenti, hogy képzésük lehetetlen, tanulatlan fizikai munkások maradnak egész életükben. Nagy baj. A kutató úgy véli, a tanulásban való lemaradás oka a képi kultúra túlzott fogyasztása, azaz annyit nézik a tévét, meg annyit videóznak, hogy az leköti az energiájukat, olvasásra már se idejük, se kedvük nincsen. Nagy Attila szerint, a gyerekek a szüleiktől tanulták el ezt a viselkedést, hiszen a felnőtt lakosság több mint fele nem olvas sem könyvet, sem újságot. Márpedig a gyerekek, akarva-akaratlanul, követik a szüleik példáját.

Titokban reménykedek, hogy a vajdasági magyarság körében jobb a helyzet. Ez csupán olyan vékonyka remény, mert már régóta nem jártam végig az iskolákat, nem tudom, mi a helyzet. Néhány évvel ezelőtt hivatalból ellenőriztem az oktatás menetét, akkor nálunk kielégítőnek lehetett minősíteni az eredményeket. Utoljára íróként, sőt íróbácsiként, a Bada házaspárral jártam a falvakban. Badák sikeres akciót folytattak az olvasás népszerűsítéséért, tapasztalataikat kár elfelejteni. Erről egyedüli tárgyi emlékem az olvasás szeretetéről írt könyvük, amelyben magam is szerepelek egy cikk erejéig. No, meg az a plakát, amit valahol a könyvesszekerény mélyén őrzök, a vajdasági magyar írók arcképcsar-

noka. Bada abból is osztogatott a sokat olvasó gyermekek között, jó néhányan arcról jobban ismertek bennünket, mint könyveinkből.

Mostanában olvasni tanítom Miki nevű unokámat. Türelem kell az effajta foglalatossághoz, mert a gyerek előbb tanult meg a számítógéppel játszani, mint a betűkkel bánni. Ha Nagy Attilának igaza van, és a gyermek a szülei példáját követi, Miki mégis olvasóvá válik, hiszen nemcsak otthon látja, hogy apja, anyja szórakozása, pihenése a jó könyv, hanem nálam is mindig megnézi, milyen könyvet tartok a kezemben. Minden este úgy alszik el, hogy mesét olvasnak neki. Ettől függetlenül nehéz elcsalni a tévé vagy a komputer mellől, mert a látvány jobban leköti, mint a betűk. A látvány sokkal gyorsabb hatást kelt, mint az olvasott szöveg. Ha filmet néz az ember, szinte úgy érzi, pihen, míg az olvasó ember dolgoztatja a képzeletét, a szöveget fel kell dolgoznia. Talán éppen ennek a következménye, hogy a tanulás tartósabb eredménnyel jár, ha olvasás útján történik, mintha csupán képek által folyik. A szakértők által funkcionális analfabétáknak nevezett emberek betaníthatók bizonyos fajta munkákra, de elméleti síkon minden téren lemaradnak. Azon csodálkozok, miként lehetséges az, hogy iskoláink minden következmény nélkül kiengedik a padokból a félig képzett és tudáshiányos diákokat. Vétkeznek ellenük, mikor simán átengedik őket a középiskolákba. Az életesélyeiket rontják el, mikor nem törődnek a felületesség következményeivel. A múltkor olvastam, hogy az Egyesült Államok egyetemei tanácskoztak róla, mit lehetne tenni a jelenség ellen, hiszen nemcsak nálunk vagy anyaországunkban, Amerikában is eljutnak az egyetemig a funkcionális analfabéták, akik addig nem érzik tudatlanságuk hátrányait, amíg szembe nem kerülnek az elsajátítani vágyott emberi tudás végtelen tengerével, amelyet nem lehet meghódítani olvasás nélkül. A jelenség tehát nem korlátozódik ránk, vagy a kelet-európai országokra. Nem a szegénység vagy valamiféle technológiai lemaradás okozza. Világjelenség, ami ellen, úgy látszik, nem találtak fel gyógyírt. Márpedig az emberiség sorsa függ tőle, hogy változtassunk a dolgon. Mindennapjainkban egyre bonyolultabb gépek segítenek bennünket, nem lehet az, hogy ezeket a gépeket egyre tanulatlanabb emberek irányítsák. A világ egyre merészebb terveket dédelget a világűr meghódításáról, a környezet megújításáról, az emberi lehetőségek kitérítéséről, de minnek mindez, ha közben a többség elbutul. Mit ér a sok szerkentyű, ha az emberek majd úgy kezelik őket, mint a kísérleti majmok a ketrecben levő etetőket, a megjelenő képek alapján lenyomják a billentyűt, és várják, hogy kipottyan a banán. Reménykedek. Talán mégse csak az analfabéták funkcionálnak körülöttünk.

ÉRTÉKEK ÉS CÉLOK ZŰRZAVARÁBAN

Sokan panaszkodnak mostanában, hogy nem értik saját gyermekeiket, nem képesek követni gondolatmenetüket, főleg nem tudnak rájuk hatni, mert azok egész más értékrendszerben gondolkodnak, mint ők. Azt is gondolhatnánk, hogy egyszerű generációs félreértésről van szó, hiszen az öregek sohasem „értették meg” a fiatalokat. Ha alaposabban utánanéznünk a dolognak, megdöbbentő az eredmény. A mi társadalmunkban egyszerűen nem létezik kialakult értékrendszer. Zűrzavar, összevisszaság, tudatlanság van az emberek fejében. Nem véletlenül.

Közvetlen környezetünk az utóbbi száz évben folyamatosan viharos változásoknak volt kitéve. Itt sokan élnek még, akiknek nevelésében az osztrák–magyar iskolarendszer alapelvein felnőtt tanítók vettek részt. Másokat a délszláv királyság iskolái oktattak. A középnemzedék minden régi elvet, tanítást és értéket kötelezően elvetett, előbb a sztálinista kommunista erkölcsöt, majd a helyére lépett szocialista öngazgatási értékrendszert tanulta. Meg sem kíséreltem elemezni, hogy az milyen volt, de megállapítható, hogy annak még volt valamiféle rendszerezett struktúrája, viszont helyére maga a káosz lépett. Sem az iskolák, sem a közintézmények nem szakítottak nyilvánosan a régi renddel, hanem ki-ki a saját kívánsága, saját feje szerint válogatott a propagálandó értékek között. Látható ennek nyoma az egymás után következő, mind pusztítóbb hatású iskolareformokban, látható ez a közvélemény teljes anarchiájában, látható a törvények összevisszaságában, az igazságügy rendezetlenségében, a sok száz párt zavaros kapkodásában, a mindennapi élet szinte minden vonatkozásában.

Nincs vége a zűr okozati felsorolásának: ugyanis a médián keresztül begyűrűzik hozzánk a világban is válságban levő értékrendszerek kuszasága. Még az annyira tisztelt és vágyott Nyugaton is értékválság van, a fogyasztói civilizáció most küzdi le a hagyományos gondolkodásmód végvárait. Szóval mindenütt folyik a küzdelem az emberi életnek és együttélésnek olyan szabályozórendszereiért, amelyek lehetővé tennék az emberi közösség tartós fennmaradását, hiszen bizonyos önkorlátozás és rend nélkül az nem elképzelhető. Ehhez a világválsághoz tettük mi hozzá saját balkáni történelmünkéből és jelenünkéből adódó káoszunkat. Csoda-e, ha szinte azt volna kedvünk megkérdezni: nevezhetjük-e egyáltalán civilizációnak azt, ami nálunk uralkodik? Jogossá teszi a kérdés feltevését, ha megvizsgáljuk, milyen válaszokat képes adni az ember örökös dilemmáira a ma intézményrendszere, a család, az iskola, a nyilvánosság. Jogossá teszi a kérdés feltevését, ha megvizsgáljuk, miért nem fogadják el a mai gyerekek e válaszokat, miért nem tartják hiteleseknek vagy igazaknak azokat.

A legegyszerűbb megérteni a dolgot, ha áttekintjük, hogyan viszonyul a társadalmunk néhány örökösnek tekintett emberi értékhez. Vegyük például a mindennapi tevékenységünket, a munkát. Valaha azt tanultuk, alapvető értéke

életünknek a munka. Ezt verte fejünkbe hittanórán a tiszteletes úr, aki a Bibliát meg Luther Mártont idézte bőven, s ezt verte fejünkbe a tanár, aki Marxot meg Engelst idézte, hiszen szerintük a munka tette emberré az embert. Ma milyen értéke van gyermekeink szemében annak a parancsnak, hogy Dolgozz? A gyerekek nagyon éles szeműek, pontosan látják, mennyit ér, ha valaki látástól vakulásig dolgozik. Vajon nálunk az boldogul, aki szorgalmas? Az érvényesül, aki önfeláldozóan és becsületesen munkálkodik? Mondhatunk mi a gyermeknek, amit akarunk, ha saját szemével látja, hogy itt az vitte legtöbbre, aki csalt és lopott, aki becsapta embertársait, vagy aki halomra gyilkoltatott másokat. Mit ér az örök emberi parancs, ha nincs semmi foganatja? Nem tűnünk kissé nevetségesnek saját szemünkben, mikor dolgozni tanítjuk a gyereket, ahelyett, hogy arra tanítanánk: Élvezd az életet, gyorsan elmúlik? Mert ezt az utóbbi parancsot harsogja feléje szinte minden médium. Nemcsak a környezet gyakorlata, hanem a fogyasztói társadalom mindenünnen áradó reklámáradata is. A munkaképes felnőtt lakosság mindössze egyharmada van állásban. Az állásban levőknek csak valamivel több mint a fele dolgozik valóban, a többiek csupán a társadalombiztosítás miatt tartják fenn a munkaviszonyt. Aki dolgozik, keservesen számolgatja a keresetét, a kínai boltokban vásárolja a ruháit, gyerekeit nyaralni nem viszi, örül, ha elsejéig kihúzza valahogy. Az meg, aki luxuskocsiban rohangál, aki mindenkinek italt rendel a vendéglőben, aki kastélyt épített a szomszéd utcában, az nem ilyenfajta munkából szerezte pénzét. A következtetést könnyen levonja minden gyermek.

Még egy példát felhozok. Valamikor mindenki tudta, hogy örök emberi parancs: Szeresd felebarátodat! Gondolom, ma is ezt tanítja minden becsületes ember a gyerekeivel, erre oktatja a diákot minden rendes tanár az iskolában. Ezt tanítja minden világvallás, erről beszél az emberi nem nagy gondolkodóinak sok-sok műve, erről szól a művészet. Csakhogy a társadalom gyakorlata nálunk többféle módon tagadja ezt a parancsot. Tagadja akkor, mikor a munkakeresőknek nem ad munkát. Tagadja akkor, mikor a rászorulóknak olyan segílyt ad, amelyből nem lehet megélni. Tagadja akkor, mikor a beteget csak akkor műtik a kórházakban, ha az külön kifizeti a költségeket. Tagadja akkor, mikor túri a másság gyalázását. A folyamat kezdete egzakt módon meghatározható, időben rögzíthető. Akkor kezdődött, mikor Milošević kimondta híres mondatát Kosovo Poljében: „Benneteket senki sem bántalmazhat.” Azt jelentette: Benneteket nem, másokat igen. Attól kezdve ahányszor szerb hivatásos politikus kimondta: ezt akarja a nép, csupán a szerb népet értette alatta, a többiek nem léteztek számukra. Odáig jutottunk, hogy ma országos szinten, törvényekkel védelmeznek tömeggyilkosokat. Népi hőssé váltak olyan bűnözők és közönséges rablók, mint amilyen a lelőtt Arkan volt. Tüntetnek olyan gyilkosok bíróság elé állítása ellen, mint amilyen a hírhedt Legija, aki pénzért irtotta a főnöke politikai ellenfeleit. A választásokon képviselőnek jelölnek Hágában ülő háborús bűnösöket, akik

nyilvánosan arra biztatták a népet, hogy rozsdás kanállal vágják el a nyakát más népeknek. Sehol a hajdani alapparancs az önkorlátozásról és önmegtartóztatásról. Sehol a felebarát szeretete. Végletesen teljesül a reklámpiar alaptétele: Szeresd önmagadat! Mintha szerethetné az ember csupasz önmagát, mások jelenléte, tudomásulvétele, elismerése és megbecsülése nélkül.

Talán elég ez a két példa rá, hogy megértsük, nagy bajban van a társadalmunk, mert értékek és célok zűrzavarában élünk. A törvénytelenység, pontosabban szólva minden regula, szabályozás és rend hiánya kiterjed az élet minden területére. A szociológia ezt a jelenséget anómiának hívja. Az emberi viszonyokban sehol nem lehet rendszert építeni, mert szétzüllöttek az alapvető kapcsolatok. És még nagyobb baj lesz a jövőben, hiszen nem tanítjuk gyermekeinkkel az emberi élet igazi céljait. Hogyan tiszteljük apjukat és anyjukat, ha azok zűrzavart teremtettek körülöttük? Hogyan tartásák be a Ne lopj! parancsát, ha megélni sem képesek? Hogyan tartásák be a Ne ölj! parancsát, ha itt a gyilkosok a hősök? Nehéz idők járnak, és nem lesz könnyebb a jövőnk sem, ha gyorsan nem sikerül megteremteni azt az egyensúlyt, amely emberi keretek közé szorítja az önzés, a mohóság és a féktelen önmegvalósítás megnyilvánulásait. Megfigyelhető, hogy a legtöbb gyerek számára az élet értelmetlen és céltalan. Képtelenek felfedezni saját helyüket a világban. Belátható és igazolható értékrendszer híján az ember kiesik a civilizációból. Céltalanul hanyódik ide-oda, mint szélfűtta kóró. Hány élet megy tönkre a szemünk előtt, mire gyerekeink érdekében végre valamit teszünk?